

**ВИКОРИСТАННЯ РОБОТИ НАД ПЕЙЗАЖЕМ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ
СЕРЕДНІХ ХУДОЖНЬО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

© Висікайло Т. В., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-9851-7715>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18994>

Вагоме значення у професійній підготовці студентів художніх училищ має пейзаж. У процесі навчання стимулюється зацікавленість до творчого осмислення наданого учбового матеріалу, формується стійка внутрішня мотивація студентів до оволодіння новими знаннями. Ефективність вирішення порушеної проблематики пов'язується із застосуванням у навчальному процесі натурних спостережень, вивчення пленерного досвіду попередників. Робота над пейзажем допомагає студентам наглядно демонструвати свої можливості щодо організації просторових відношень на площині, показати варіанти гармонійного розміщення об'єктів зображення у просторі, встановити взаємозв'язки між способом організації просторових відношень на площині та його впливом на глядача.

Ключові слова: пейзаж, просторове мислення, художнє училище, організація простору на площині, педагогіка.

Высикайло Т.В. Применение работы над пейзажем в процессе формирования пространственного мышления студентов средних художественно-образовательных учреждений.

Весомое значение в профессиональной подготовке студентов художественных училищ имеет пейзаж. В процессе обучения стимулируется заинтересованность к творческому осмыслению данного учебного материала, формируется стойкая внутренняя мотивация студентов к овладению новыми знаниями. Эффективность решения затронутой проблематики связывается с применением в учебном процессе натурных наблюдений, изучения пленэрного опыта предшественников. Работа над пейзажем помогает студентам наглядно демонстрировать свои возможности относительно организации пространственных отношений на плоскости, показать варианты гармоничного размещения объектов изображения в пространстве, установить взаимосвязи между способом организации пространственных отношений на плоскости и его влиянием на зрителя.

Ключевые слова: пейзаж, пространственное мышление, художественное училище, организация пространства на плоскости, педагогика.

VysikayloTetyana. Spatial thinking formation of the students of secondary art-schools by the usage of landscape working.

Landscape has the considerable value on the training of art schools students. The uniqueness of the landscape art is the ability to solve complex graphical, colorful, composite tasks in a simple, understandable form. In the process of training the interest to creative comprehension of provided educational material is stimulating, a stable internal motivation of students to mastering new knowledge is forming.

The expediency of using the landscape to form spatial thinking of students of art schools is the main task of training the secondary art institutions specialists. The effectiveness of the raised problems solution tied with the usage in the educational process model observations, the performance of graphics and color model sketches, combined with the study of the predecessor's experience. Landscape working helps students clearly demonstrates the possibilities of organization of spatial relations at the plane, variants of harmonious placement of objects in the image space, ascertainment relationship between the method of organization of spatial relations on the plane and its impact on the viewer. In the formation of spatial thinking, as the ability to creative interpretation of reality, knowledge and skills, gained while working on the landscape, should help the students.

Key words: *landscape, spatial thinking, art school, the organization of space on the plane, education.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку художньої освіти в Україні гостро постає проблема формування висококваліфікованого фахівця, що здатен до самостійного творчого мислення та пошуку шляхів самовдосконалення. У набутті професійної майстерності студентів художніх училищ важливу роль відіграє робота над пейзажем, що сприяє активізації просторового мислення, як здатності до трансформації об'єктів зображення на площині. Складність цього процесу полягає у специфічності об'єктів зображення, що у пейзажі, на відміну від натюрморту або портрету, представляють собою не конкретні предмети, а частини необмеженого простору, наприклад: неба і землі. Слід зазначити, що необхідність конструювання великих просторових відношень на площині створює певну проблематику для студентів-початківців. З цього приводу виникає потреба у пошуку шляхів подолання наявних труднощів навчального процесу. У ході дослідження планується довести необхідність застосування роботи над пейзажем, використовуючи натурні спостереження та аналізуючи пейзажні твори вітчизняного та закордонного мистецтва з метою вирішення питань

формування просторового мислення у творчої молоді. Необхідно зауважити, що і досі в методиці викладання фахових дисциплін не сформовано єдиної науково обґрунтованої системи поглядів з приводу ефективного формування просторового мислення у студентів середніх художньо-освітніх закладів, що є запорукою професійного становлення майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи значну кількість наукових досліджень, які присвячені проблематиці роботи над пейзажем, зауважимо, що більшість науковців та педагогів наголошують на значущості просторового мислення у процесі відображення дійсності у художньому трактуванні, спрямованого на розкриття творчого задуму автора. Велике теоретичне і практичне значення для вирішення проблематики трактовки простору на площині мають наукові праці С. Базаз'янца, О. Нікуліної, О. Полехіної, Т. Штикало, І. Якиманської, П. Флоренського, Є. Кібрика. Опираючись на наукові праці О. Денисенко, Ю. Дюженко, І. Огієвської можна з впевненістю констатувати необхідність вивчення художньої спадщини минулого, що дозволить студентам уникнути помилок під час роботи над створенням власних творів. Аналіз композиційної схеми, невеличкі графічні та колірні замальовки з пейзажних творів майстрів вітчизняного і закордонного мистецтва цілком доречно використовувати як підготовчий етап до самостійної творчої роботи студентів. Проте, залишається невисвітленим питання ефективної організації роботи над пейзажем з метою формування просторового мислення студентів художніх училищ.

Формування цілей статті полягає у доведенні значущості використання роботи над пейзажем з метою формування просторового мислення, необхідного у результативній роботі під час створення студентами художніх училищ власних творів.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетів державної освітньої політики є забезпечення підвищення якості мистецької освіти, яка є важливим чинником у ідеологічному, морально-ціннісному та соціально-економічному устрої суспільства. Зростаюча потреба у культурній глобалізації освіти все більше позиціонується як дієвий фактор у розвитку художньої освіти.

На сьогодні питання розвитку художньої освіти є ключовими у нормативних документах у галузі розвитку національної освіти, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти України, Програмі розвитку освіти в

Україні на 2006 – 2010 роки та інших. Педагогічна наука прагне знайти оптимальні шляхи підвищення якості художньої освіти на засадах академізму, гуманізації навчального процесу, перебудови стилю відносин між викладачем і студентом, що допоможе поглибити інтерес студентства до навчального процесу.

Динамічність процесів розвитку суспільства в усіх сферах життєдіяльності вимагає принципового оновлення в галузі художньої освіти, що передбачає створення міцного професійного фундаменту майбутнього митця: закладанні теоретичних знань і практичних навичок, покликаних стимулювати художнє мислення, здатність до самостійного творчого пошуку.

Вагоме значення у професійній підготовці студентів художніх училищ займає формування просторового мислення. Ефективність цього процесу пов'язується з роботою над пейзажем, що вимагає від творчої молоді зосередженості не на конкретних предметах, як у натюрморті або портреті, а на питаннях гармонійної організації великих просторових відношень на площині. Унікальність мистецтва пейзажу полягає у здатності вирішувати складні графічні, колористичні, композиційні задачі у більш простій, зрозумілій формі, а сам процес навчання стимулює зацікавленість до творчого осмислення наданого учбового матеріалу, формує стійку внутрішню мотивацію студентів до оволодіння новими знаннями, сприяє перетворенню учбового процесу з рутини на задоволення.

Перевага роботи над пейзажем, порівняно з іншими видами учбової діяльності, полягає у більш посиленому розвитку у студентів цілісного сприйняття об'єктів зображення та відчуття просторовості. Здійснена дослідницька робота дозволяє констатувати, що завдяки пейзажу можливо активніше вибудовувати напрямок у навчальному процесі від цілого до часткового, від загального до конкретного; розглядати предмет зображення не як окремість, а як частину простору. Працюючи над натюрмортом, портретом, фігурою в інтер'єрі студенти мають справу з обмеженим неглибоким простором, що зазвичай не сприймається. За таких умов студенти припускаються помилок, ставлячи за мету достовірне відтворення об'єктів зображення, не пов'язуючи їх з довкіллям. Специфіка пейзажу полягає у необхідності роботи з необмеженим простором, потреби узгодження просторових відношень, відповідно до художнього задуму, ефективного

вирішення питань, пов'язаних з передачею глибини простору на площині. Просторове мислення як різновид образного мислення не тільки сприяє кращому засвоєнню базових знань з рисунку, живопису, композиції, але і створює умови для розвитку творчих здібностей студентів.

У процесі дослідження було виявлено низку наукових праць присвячених проблемам формування просторового мислення та його значення в усіх видах художньої діяльності. Проте більшість праць мають оглядовий характер. Так С. Базаз'янц розкривав сутність поняття простору «як певної субстанції, яка знаходить в оточуючому нас матеріальному світі і в нашому сприйнятті більш-менш визначені властивості. Для художника простір являється такою ж фізичною даністю, як фарба, камінь або смальта. Простір – свого роду універсальний «матеріал мистецтва» ... У цій якості простір реальний і простір відображений так чи інакше співвідносяться один з одним у різних видах мистецтва, виступають як складові частини художнього образу» [1, с. 21-22].

О. Нікуліна високо оцінювала значення просторового або пейзажного мислення для творчості сучасного фахівця з образотворчого мистецтва. Автор вбачає у розвитку пейзажного жанру шлях до нових відкриттів у всіх сферах мистецької діяльності [5, с. 92-94].

Проблеми розвитку просторового мислення досліджує О. Полехіна. Автор характеризує просторове мислення як самостійний вид інтелектуальної діяльності, зміст, характер і функції якого визначаються умовами, в яких воно формується, з'являється та удосконалюється. Науковець наголошує на тому факті, що просторове мислення у своїй найбільш розвиненій формі оперує образами, тобто відтворенням та перетворенням просторових властивостей та відношень об'єктів: їх форми, величини, взаємного положення частин та формується в системі знань, які підлягають засвоєнню. «Кожен навчальний предмет своїм змістом визначає вимоги до розвитку просторового мислення. Просторове мислення спочатку формується в системі наочно-дієвого мислення. Потім в своїх найбільш розвинених і самостійних формах виступає в контексті образного мислення».

У процесі формування просторового мислення Т. Штикало наголошує на необхідності застосування принципу «від загального до часткового», тобто дедуктивного мислення [7, с. 145-149].

І. Якиманська характеризує просторове мислення як різновид образного мислення. «Основною оперативною одиницею просторового мислення є образ, в якому представлені переважно просторові характеристики об'єкта: форма, величина, взаємне розташування складових його елементів, розташування їх на площині, у просторі відносно будь-якої заданої точки відліку. Цим просторове мислення відрізняється від інших форм образного мислення, де виділення просторових характеристик не є центральним моментом» [8, с. 29].

На тлі сучасних наукових досліджень актуальними залишаються погляди П. Флоренського, який стверджував, що «питання простору є одним з найголовніших у мистецтві». Мистецтво не повинно ставити за мету лише відтворення дійсності на основі прямої перспективи. Тільки «раціоналістичний», сухий і обмежений розум, спрямований на найближчі практичні цілі може задовольнятися зовнішньою тотожністю. Природний або вбачаємий простір – лише частина цілого, великого простору, який ми не бачимо, але знаємо про нього. Так, зі слів П. Флоренського, мистецтво має відтворювати цю просторову цілісність, особливий, замкнений у собі світ [9].

Слід зазначити, що просторове мислення формується на графічній наочній основі, в умовах оперування образами у процесі розв'язання навчальних задач. «Здатність образно мислити рідкісна – це ознака великого таланту і істинного натхнення. Природа художнього образу у тому, що типове проявляється в характерному, загальне в одиничному ... . Особливе значення має образна трактовка простору ... . Класична італійська перспектива передбачає художника, який спостерігає подію з доволі віддаленої точки. Вивчити цю перспективу необхідно, але інколи вона вступає в протиріччя із задумом, наділяючи його рисами заспокоєності, безпристрасності. Трапляється, що задум підказує прямо протилежну точку зору, хоча б точку зору учасника події. Тоді будувати перспективу слід зовсім іншим, не класичним шляхом», - зазначав відомий художник і педагог Є. Кібрик [4, с. 112].

Наукові праці О. Денисенко, Ю. Дюженко, І. Огієвської засвідчують доцільність використання досвіду видатних майстрів пейзажу у формуванні просторового мислення студентів художніх училищ [2, с. 12; 3, с. 23; 6, с. 21-28].

У художників-початківців існує певна проблема в опануванні навиків грамотного узгодження просторових відношень на площині, що спонукає їх до активного пошуку шляхів подолання наявних труднощів.

З метою формування просторового мислення, підвищення ефективності роботи студентів над пейзажем доцільно заохочувати їх до систематичних вправ, які мають поєднувати роботу на природі та ретельне вивчення існуючого досвіду на прикладі відомих вітчизняних та закордонних майстрів пейзажу. Для цього студентам пропонується зробити декілька графічних замальовок обраного викладачем природного мотиву з натури, використовуючи різні точки зору та різні формати: квадрат, прямокутник, видовжений за горизонталлю та вертикаллю. Основною задачею на цьому етапі є чіткий розподіл великих просторових відношень у відповідності до конкретного задуму. Вагомого значення у роботі над пейзажем набуває певний порядок послідовних дій: від загального до часткового; від визначення лінії горизонту, розподілу на плани, тонального рішення великих просторових відношень, у межах яких перебувають певні об'єкти, що потребують більш ретельної проробки. Одночасно з роботою на природі доцільно запропонувати студентам розглянути твори видатних митців Харківської пейзажної школи кінця XIX – початку XX століття. Студенти мають проаналізувати, як вирішувалися питання організації просторових відношень у творчості попередників та скористатися їх досвідом.

Наступним етапом у роботі над пейзажем є застосування кольору у процесі відтворення глибини простору. Студентам пропонується зробити кілька етюдів з натури, що передають стан освітлення у природі. З метою ефективності роботи над пейзажем доцільно звернути увагу молоді на пейзажні серії вітчизняних та закордонних майстрів. Так, у нагоді стане порівняльний аналіз творів вітчизняних майстрів пейзажу: С. Васильківського (Череда. Околиця села. 1890), П. Левченка (Хатина. Харків. 1901) та західноєвропейських: К. Моне (Тополі. 1872), В. Ван Гога (Пшеничне поле з кипарисами. 1889).

Слід зазначити, що саме робота над пейзажем має спростити шлях формування просторового мислення у студентів художніх училищ. Необхідність оперувати великими просторовими відношеннями та їх художнього потрактування на площині унеможливорює процес бездумного змальовування, натомість, вимагає від студентів сконцентрованості уваги, свідомого підходу до натури, вміння мислити творчо та самостійно.

Висновки. Таким чином, потреба пошуку шляхів оптимізації навчального процесу сучасної художньої освіти вимагає від викладача більш

обґрунтованого, осмисленого підходу у формуванні просторового мислення студентів. У процесі формування просторового мислення студентів доцільним є застосування роботи над пейзажем, що порівняно з іншими жанрами образотворчого мистецтва потребує необхідності оперувати великими просторовими відношеннями на площині. Складність процесу трактовки простору на площині для художників-початківців потребує вирішення наявної проблематики шляхом застосування роботи над пейзажем, що передбачає як натурні спостереження, виконання короткострокових замальовок, так і вивчення мистецького досвіду попередників. Окремо слід наголосити, що аналіз творів видатних вітчизняних та закордонних майстрів пейзажу доцільно впроваджувати як підготовчий етап до самостійної роботи студентів над пейзажем, що допоможе їм чітко і грамотно ставитися до питань організації просторових відношень на площині, почувати себе більш вільно та впевнено.

Подальші дослідження можуть бути використані у створенні навчально-методичних розробок з рисунку, живопису, композиції для середніх спеціальних (художніх) навчальних закладів, а також вивчення досвіду вітчизняних та закордонних майстрів пейзажу доцільно впровадити у розробці авторської методики, під час викладання фахових дисциплін та перш за все, у процесі формування просторового мислення студентів художніх училищ.

Література

1. Базазянц С. Художник, пространство, среда / С. Базазянц – М. : Советский художник, 1983. – 240 с.
2. Денисенко О. И. Судаков А. Портрет земли: Живопись, графика / Ольга Денисенко. – Х. : Институт монокристаллов, 2005. – 164 с.
3. Дюженко Ю. М. С. Ткаченко / Ю. Дюженко. – К. : Мистецтво, 1963. – 42 с.
4. Кибрик Е. Объективные законы композиции в изобразительном искусстве / Евгений Кибрик. – М. : Советский художник, 1967. – 136 с.
5. Никулина О. Природа глазами художника. Проблема развития современной пейзажной живописи / О. Никулина. – М. : Советский художник, 1982. – 175 с.
6. Огієвська І. С. І. Васильківський / І. Огієвська. – К. : Наукова думка, 1980. – 165 с.

7. Штикало Т. С. Формування просторового мислення / Т. Штикало // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 184: Педагогіка та психологія. – Чернівці: «Рута», 2003. – С. 115 – 125.

8. Якиманська І. Розвиток просторового мислення школярів / І. Якиманська. – М. : Педагогіка, 1980. – 240 с.

9. Флоренский П. А. [Електронний ресурс] : матеріал з Вікіпедії. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Флоренский,_Павел_Александрович — Назва з екрану.